

УДК 351.84:303.094.5:005

О.Т. РИНДЗАК,

канд. екон. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут регіональних досліджень НАН України,
м. Львів
E-mail: olichkar@yahoo.com

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ СОЦІОЛОГІЧНИМИ МЕТОДАМИ

У статті розглянуто можливості застосування кількісних методів соціології для оцінювання ефективності соціальних програм. Зокрема, особливу увагу приділено методу експерименту, оскільки саме він дає змогу відділити ефект соціальної програми від впливу інших чинників та заходів. Подано основні переваги і недоліки застосування методів опитування, експерименту, спостереження та контент-аналізу для оцінювання ефективності соціальних програм.

Ключові слова: оцінювання, ефективність, соціальна програма, кількісні методи соціології, метод експерименту, опитування.

Постановка проблеми. Реалістичне, якісно проведене оцінювання ефективності соціальних програм має надзвичайно важливе значення для прийняття вірних економічних рішень. Оскільки реалізація більшості соціальних програм потребує досить значних матеріально-технічних затрат, то в умовах обмежених фінансових можливостей України важливість моніторингу і оцінки важко переоцінити. Це актуалізує проблему формування теоретико-методологічного та методичного забезпечення оцінювання ефективності соціальних програм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У світовій науковій практиці нині значно посилилась увага до оцінки програм, зростає кількість професіоналів та інституцій з програмної оцінки, що об'єднуються для міжнародної співпраці. Діє ряд міжнародних організацій та асоціацій з оцінювання, таких як: Міжнародна організація по співпраці з оцінювання (International Organization for Cooperation in Evaluation, IOCE), Європейське товариство з оцінювання (European Evaluation Society), Міжнародна асоціація оцінювання програм та політик у країнах, що розвиваються (International Development Evaluation Association, IDEAS), Міжнародна мережа "Оцінка програм" (International Program Evaluation Network, IPEN) [5, с. 49]. Позитивним є те, що діяльність окремих організацій (напр., IDEAS, IPEN) спрямована на розвиток оцінки програм у країнах СНД як повноцінної професії. В Україні, як і у більшості країн пострадянського простору, інститут оцінювання програм перебуває лише на стадії

свого становлення, формується нормативна і методологічна база досліджень з даної проблематики. Наприклад, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2012 р., моніторинг та оцінювання програм соціальної підтримки населення буде запроваджено тільки починаючи з 2014 року [7].

Значний внесок у дослідження проблеми оцінки державної соціальної політики та соціальних програм зробили такі українські вчені, як: Абрамов Л.К., Амоша О.І., Балакірева О.М., Колот А.М., Лібанова Е.М., Мандибура В.О., Онікієнко В.В., Маркарова О.В., Садова У.Я., Черенько Л.М. Попри те, у вітчизняній науковій літературі надто мало є цілісних системних досліджень, присвячених проблемі методологічного забезпечення оцінювання ефективності соціальних програм. Особливо недостатньо уваги приділено проблемі використання кількісного соціологічного інструментарію для оцінювання ефективності соціальних програм.

Метою даної статті є виявлення можливостей застосування кількісних методів соціології для оцінювання ефективності соціальних програм.

Виклад основного матеріалу. Соціальна програма – документ, план дій, система пов'язаних між собою заходів, узгоджених за цілями, строками, ресурсами та виконавцями у масштабах визначеної території та галузі соціальної сфери, що спрямовані на вирішення соціальних проблем [8, с.259]. На наш погляд, оцінювання соціальних програм можна визначити як систематичний збір точної та достовірної інформації щодо: діяльності програми, досягнення нею поставлених завдань, ступеня задоволення учасників програми, а також її результативності і ролі у вирішенні тої чи іншої соціальної проблеми. Відомий американський спеціаліст з оцінки програм Міхаель Паттон (Michael Patton) наголошує на тому, що оцінювальний процес має бути орієнтований на практичне використання його результатів [4]. Оцінка дає можливість порівнювати отримані при реалізації програми кількісні і якісні зміни у споживачів – учасників програми, виявити сильні й слабкі моменти в програмі і забезпечити своєчасне її коректування, а також визначити, чи реалізація програми відбувається згідно із затвердженим планом. Надзвичайно важливо, щоб перед початком реалізації програми було визначено критерії та показники її коротко- та довготермінових результатів.

На сьогоднішній день є багато різноманітних підходів і класифікацій типів оцінок. В цілому, залежно від мети проведення, оцінювання програм може включати від кількох до 35 типів оцінки. Найбільш поширеною і відомою є типізація американського вченого Міхаеля Скрівена (Michael Scriven), який виділяє формуючу і підсумкову оцінки [4]. Формуюча оцінка проводиться з метою формування та коригування програмної діяльності, а підсумкова – виявляє ефекти і результати реалізації програм.

Один з провідних спеціалістів з оцінювання програм професор Вільям М.К. Трочім (William M.K. Trochim) виділяє такі типи формуючої оцінки [12]:

- оцінка потреб – визначає кому потрібна та чи інша програма, масштаб потреб, і що слід зробити, щоб їх задовольнити;
- оцінка оцінки – визначає наскільки реально здійснити оцінку програми, і яким чином зацікавлені сторони можуть використати результати такої оцінки;
- структурована концептуалізація – допомагає фахівцям визначити програму, цільові групи населення і можливі результати;
- оцінка впровадження – моніторинг точності і технології реалізації програми;
- оцінка процесу – досліджує процес і технологію здійснення програми, включаючи альтернативні процедури її реалізації.

Підсумкову оцінку американський професор Трочім поділяє на такі підтипи: оцінка результатів (дослідження впливу реалізації програми на попередньо визначені цільові результати); оцінка впливу (виявлення загальних і часткових ефектів від реалізації програми; результатом проведення такої оцінки є відповідь на питання, чи мала програма очікуваний вплив на людей, домогосподарства чи певні соціальні інститути); оцінка “затрати—вигоди” і “затрати—ефективність”; вторинний аналіз (повторний перегляд наявних даних з метою формулювання нових запитань, чи застосування методів, що не були використані раніше); мета-аналіз (інтегрує результати оцінки, отримані за допомогою численних досліджень, з метою формулювання загального чи сумарного висновку).

Завдання оцінки полягає у виявленні того, якою мірою реалізація соціальної програми дає бажані статистично значимі ефекти (напр., зменшення чисельності осіб, залежних від алкоголю). Для отримання найповнішої всебічної інформації щодо результатів, наслідків та ефективності реалізації соціальних програм слід комбінувати кількісні та якісні стратегії дослідження. Якісні методи є важливими для повнішого розуміння поведінки груп населення найвищого ризику, факторів, що впливають на успіх втручання щодо окремих соціальних проблем, а також для інтерпретації кількісних результатів. Кількісні методи використовують для оцінювання наслідків з метою вимірювання масштабів виконання завдань програми та для оцінювання ефективності соціальних програм. Результати використання кількісних методів подають у формі кількісних показників і таблиць. Спинимось детальніше на таких кількісних методах соціології, як: анкетування, експеримент, спостереження, контент-аналіз.

У сучасній практиці оцінювання програм найпоширенішим і найбільш вживаним серед кількісних методів соціології є метод опитування, який поділяється на: анкетування і стандартизоване інтерв'ювання, а також телефонне, пресове, поштове та телевізійне опитування. Він полягає у безпосередньому або опосередкованому зборі первинної вербальної інформації. Коли потрібно опитати велику кількість респондентів за відносно короткий час, то використовують письмову форму опитування – анкетування. Українські вчені розробили та успішно апробували методику оцінки соціальних програм, що ґрунтується на репрезентативному заочному опитуванні (анкетуванні). Так, у 2009 році канд.соціол. наук О.Балакірева на одному з семінарів щодо моніторингу та оцінки соціальних програм представила результати опитування представників цільових груп різних аспектів програм державної соціальної допомоги [1]. Анкетування дало змогу виявити: суб'єктивну оцінку розміру отриманої допомоги – яке місце вона займає в сукупному доході сім'ї, чи вплинув розмір допомоги на рішення щодо народження дитини і т.п.; ставлення до механізму отримання різних видів допомоги; потреби у допомозі; вплив різних видів допомоги на якість життя населення; ставлення до посилення контролю; відчуття захищеності та справедливості; загальний стан задоволеності існуючою системою пільг та якістю надання соціальної допомоги.

Анкетування та інші види опитування (метод телевізійного, пресового чи телефонного експрес-опитування) можна також використати як допоміжні при оцінюванні ефективності регіональних соціальних програм, наприклад таких, як: Програма «Розвиток сімейної медицини та її профілактичної спрямованості на 2012–2014 р.» (рішення Львівської обласної ради від 28.02.2012 р. № 390), Цільова соціальна

програма облаштування дитячих ігрових майданчиків у Львівській області на 2010–2012 роки (рішення Львівської обласної ради від 08.12.2009 р. № 1094), Комплексна програма профілактики і запобігання поширенню пияцтва та алкоголізму серед населення Львівської області на 2011 – 2014 роки (рішення Львівської обласної ради від 11.07.2011 р. № 191).

Найскладнішою проблемою при оцінці ефективності соціальних програм є відділення ефекту впливу певної програми від впливу інших факторів. Цю проблему можна вирішити за допомогою використання експериментального методу, зокрема відбору контрольної групи, тобто групи осіб, які не охоплені програмою. Експеримент – метод дослідження причинних зв'язів у керованих умовах. Учасники програми стають, відповідно, учасниками експерименту і зазнають впливу певних факторів, пов'язаних з процесом реалізації програми.

Сила експериментального методу полягає у внутрішній валідності – можливості робити висновки про причинні зв'язки. Саме експеримент дає можливість встановити наявність чи відсутність впливу певного чинника (або їх сукупності) на досліджуваний об'єкт. Тобто виявлені в результаті дослідження соціальні зміни можна пов'язати з дією програми, а не інших чинників. Контролювати інші відповідні фактори можна за допомогою добору за подібністю (*matching*) і рандомізації (*randomization*). Добір за подібністю (найчастіше, парний добір) полягає в тому, що знаходять пари осіб, однакових за важливими ознаками (напр., вік, стать, освіта, рівень доходів і т.п.). Потім, за допомогою випадкового відбору, наприклад, жеребкування, вибирають з кожної пари особу, котра потрапляє до експериментальної групи, а решта осіб відповідно залишаються в контрольній групі. Рандомізація – випадковий розподіл учасників експерименту на контрольну і експериментальну групи. Групи відрізняються одна від одної тільки тим, що одна бере участь у програмі, а інша – ні. Рандомізація гарантує, що між групами немає систематичних відмінностей ще до початку експерименту. Експеримент, що ґрунтується на рандомізованому підході, найкраще дає можливість виділити ефект програми, що оцінюється, від всіх інших ефектів і узагальнити результати на визначену генеральну сукупність (зовнішня валідність). Вплив програми вимірюється різницею між середніми показниками в експериментальній і контрольній групах.

Використання “чистого” експериментального підходу розглянемо на прикладі оцінки регіональної програми подолання та запобігання бідності. З генеральної сукупності (у даному випадку осіб, що стоять на межі бідності) вибирають учасників експерименту, які за допомогою випадкового відбору (рандомізації) розподіляються на експериментальну (особи, що будуть охоплені програмою – отримуватимуть різні види соціальної допомоги, пільг і субсидій) і контрольну групи. У кожній групі фіксують основні індикатори бідності (пре-тест). Після закінчення дії програми фіксують ті самі показники ще раз (пост-тест). Експериментальну і контрольну групи можна зобразити за допомогою рисунку 1, де X – заходи подолання та запобігання бідності, передбачені даною програмою; Ye_1 та Yk_1 – залежна змінна, показники (або інтегральний показник), визначені самою програмою для оцінки її ефективності, виміряні в експериментальній і контрольній групі до початку дії програми (t_1); Ye_2 та Yk_2 – показники бідності, виміряні в експериментальній і контрольній групі після реалізації програми (t_2), чи певного його етапу (це залежить від мети оцінювання).

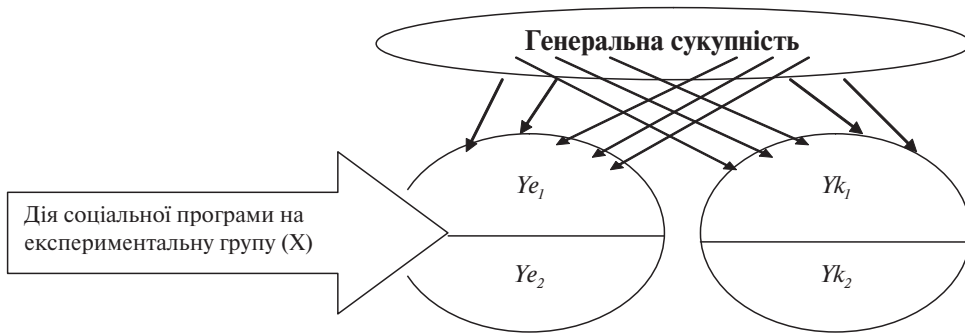

Рис. 1. Дві рандомізовані групи до і після дії програми

Спрощено ефект від реалізації соціальної програми (E) можна визначити за формулою [11, с. 153]:

$$E = (Ye_2 - Ye_1) - (Yk_2 - Yk_1)$$

Практичне застосування експериментальних підходів пов'язане з рядом проблем:

1. Історичні події, наприклад, політичні трансформації, в експериментальний період можуть стати альтернативним поясненням ефекту програми.
2. Зміна деяких ключових характеристик учасників програми може ускладнити отримання адекватних і чистих результатів оцінки.
3. Інструментальний ефект – саме усвідомлення участі в експерименті, на додаток до експериментальних змінних, впливає на результуючу змінну.
4. Селекція може стати проблемою, коли дослідник вибирає контрольну і експериментальну групи різними способами. Тобто вони вже спочатку не є еквівалентними, але можуть мати різні ознаки по залежній змінній чи інших відповідних змінних.

Ретельно продуманий науково обґрунтований план проведення оцінки програми на основі використання експериментальної методики допоможе частково уникнути перелічених вище проблем.

Коли соціальною програмою охоплено все населення регіону, то для оцінки соціальної програми на основі експериментального підходу контрольну групу можна вибрати з іншого населеного пункту, не охопленого програмою, (з врахуванням всіх схожих і відмінних ключових характеристик). У випадку, якщо неможливо сформувати контрольну групу (наприклад, коли програмою охоплено все населення країни), можна використати квазі – експериментальний підхід. Квазі-експеримент відрізняється від чистого експерименту тим, що у ньому не використовується випадковий відбір учасників до експериментальної і контрольної групи (рандомізація).

При оцінці соціальної програми на основі квазі-експериментального підходу ефект програми може досліджуватись тільки на основі однієї (експериментальної) групи, вимірювання в якій відбуваються після закінчення програми. Або ж досліджують дві групи (контрольну і експериментальну), але теж тільки після закінчення програми чи певного її етапу. За допомогою економетричних методів (методи, що

ґрунтуються на використанні інструментальних змінних, методи рефлексивних порівнянь, методи подвійних відмінностей) створюють контрольні групи, що подібні до експериментальних хоча б за найважливішими характеристиками [2]. Тоді ефект від реалізації програми буде визначатися різницею в показниках експериментальної і контрольної групи, виміряних після закінчення програми:

$$E = Ye_2 - Yk_2$$

Основна перевага використання квазі-експериментального підходу при оцінюванні ефективності соціальних програм полягає в тому, що він потребує менше часу і засобів, ніж чистий експеримент. Водночас західні науковці виділяють такі недоліки даного підходу [2]: а) іноді невисока надійність результатів у зв'язку з використанням менш строгої у статистичному контексті методології; б) методи можуть бути статистично складними; в) є проблема зміщення чи відхилення вибірки. Остання проблема пов'язана з неоднаковим ступенем участі в програмі різних груп; це впливає на вибірку і, в кінцевому підсумку, – на результати. Дану проблему можна частково усунути за допомогою статистичних методів, наприклад, метод інструментальних змінних.

Оцінювання ефективності соціальних програм та оцінювання процесу їх реалізації взаємодоповнюють один одного і дають цілісну повну картину про досліджуваний проект. Зібрати точну інформацію про дію програми в процесі її проведення дає змогу метод спостереження. У соціологічній літературі його визначають як планомірне цілеспрямоване сприйняття явищ, результати якого в тій або іншій формі фіксує дослідник, а потім їх перевіряють [10, с. 212]. Специфіка спостереження полягає у здатності давати багаті конкретними деталями, живі, безпосередні відчуття про об'єкт, що досліджується. Цей метод дає можливість отримати необхідну інформацію, незалежно як від уміння респондента описати словами свою поведінку чи стан, так і від того, чи бажає він взагалі щось говорити про себе.

Метод спостереження, зазвичай, використовують у комплексі з іншими методами збору інформації, такими як опитування, аналіз документів тощо. Зокрема, при оцінюванні ефективності соціальних програм доцільним є використання формалізованого методу аналізу документів, що має назву контент-аналіз. Це метод збору кількісних даних про досліджуване явище чи процес. Контент-аналіз доцільно проводити, коли потрібно зібрати результати роботи програми, не перериваючи самого процесу її дії. Здійснюється шляхом перегляду заяв, фінансових звітів, кошторисів, протоколів засідань і т.п. Процедура контент-аналізу полягає в алгоритмізованому виділенні в тексті певних елементів змісту, що цікавлять дослідника, класифікації виділених елементів відповідно до концептуальної схеми, наступному їх підрахунку і представленні результатів. На наш погляд, доцільним є застосування методу спостереження та контент-аналізу при оцінюванні ефективності таких програм: Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки (затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 28.01.2009 р. № 41), Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 роках (затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 29.06.2011 р.), Загальнодержавна цільова соціальна програма протидії захворюванню на туберкульоз на 2012–2016 роки (затверджена Законом України від 16 жовтня 2012 р. № 5451-VI).

Таким чином, в сучасній практиці оцінювання ефективності соціальних програм в Україні слід повнішою мірою використовувати уже напрацьований вітчизняною і зарубіжною наукою арсенал соціологічних методів. Перелічені вище методи широко висвітлені у спеціальній фаховій літературі, напр., [10, 11, 12]. Тому, не спиняючись на детальному описі процедури проведення чи класифікації кожного з них, у дослідженні простежено лише загальні можливості використання кількісного соціологічного інструментарію для оцінювання ефективності соціальних програм.

Основні переваги і недоліки названих вище кількісних методів соціології нами згруповано і представлено у табл. 1.

Таблиця 1. Кількісні методи соціології в процесі оцінювання ефективності соціальних програм

Метод	Переваги	Недоліки
Опитування – анкетування, стандартизоване інтерв'ю, поштове, телефонне, пресове та інші види опитування	Не потребує значних матеріальних витрат і ресурсів. Дозволяє зібрати велику кількість інформації за короткий час. Здатний охопити велику кількість респондентів. Здебільшого забезпечує анонімність.	Не дає повної картини ситуації. Часткова суб'єктивність оцінювання ефективності програми. У більшості випадків відсутній контроль над тим, як респонденти сприймають і розуміють питання. За низької мотивації опитуваних, частка повернення анкет може бути досить невелика. При телефонному інтерв'ю великий відсоток відмов участі в опитуванні.
Експеримент	Дає можливість робити висновки про причинні зв'язки. Дозволяє відділити ефект програми від впливу інших чинників.	Складний трудомісткий метод, що потребує залучення висококваліфікованих спеціалістів. Інструментальний ефект. Селекція. Історичні події можуть вплинути на результати експерименту. Зміщення чи відхилення вибірки. Відмова участі в експерименті учасників контрольної групи.
Спостереження	Можна спостерігати за ходом виконання програми. Оперативність отримання інформації. Відсутність ланок, що опосередковують зв'язок дослідника зі спостережуваним об'єктом.	Іноді важко описати процес спостереження, або виокремити його результати. Може виявитись дорогою процедурою. Суб'єктивність – особистісні якості спостерігача позначаються на результатах. Локальність, обмеженість досліджуваної ситуації.
Контент-аналіз	Дає великий об'єм конкретної інформації. Інформація вже є в наявності, її не потрібно збирати.	Займає багато часу. Інформація може виявитись неповною.

Ця таблиця може слугувати певним орієнтиром для фахівців з оцінювання програм при виборі методу оцінювання.

Висновки. Розглянуті методичні підходи до оцінювання ефективності соціальних програм на предмет співвідношення результатів їх виконання та витрат (або через різницю між вихідним і кінцевим станом соціального явища чи процесу, припускаючи, що ефект викликаний впливом заходів, пов'язаних з реалізацією цієї програми) виробляють бачення критерію практичної соціально-економічної корисності від реалізації програм. Аналіз наявих методів у практиці оцінювання ефективності соціальних програм підводить нас до висновку, що загальна система оцінювання потребує корекції у напрямі максимального використання переваг кількісних методів соціології та мінімізації їх недоліків. Виділення переваг та недоліків цих методів слугуватиме певним орієнтиром при виборі інструментів оцінювання: а) метод опитування (анкетування, стандартизоване інтерв'ю, поштове, телефонне, пресове та ін. види опитування); б) метод спостережень; в) контент-аналіз; г) метод експерименту. Так, використання методу опитування, що не потребує значних матеріальних витрат і ресурсів, дає можливість зібрати значну кількість інформації за відносно короткий проміжок часу. Натомість, означений метод передбачає певну суб'єктивність оцінювання, при цьому не дає змоги отримати повну картину ситуації. До того ж, у більшості випадків відсутній контроль над тим, як респонденти сприймають і розуміють досліджувані питання, а при телефонному інтерв'ю може бути великий відсоток відмов участі в опитуванні.

Метод спостережень дає можливість спостерігати за ходом виконання програми та забезпечує оперативність отримання інформації. Водночас застосування даного методу може виявитись надто дорогою процедурою, за якої також важко уникнути суб'єктивності оцінки (через силу впливу характеристик самого спостерігача), що позначається на її результатах. Крім того, специфіка цього методу полягає у локальності проведення, обмеженості досліджуваного контингенту. При застосуванні контент-аналізу, фахівець з оцінювання програм оперує уже наявним масивом даних, до того ж, отримує значний об'єм конкретної інформації. Однак проведення контент-аналізу потребує значного часового ресурсу, а наявної інформації також може бути недостатньо. І нарешті, метод експерименту – трудомісткий, складний у застосуванні, що потребує залучення висококваліфікованих спеціалістів. Проте саме він у нашому випадку найбільш придатний для оцінювання ефективності соціальних програм, оскільки дає можливість робити висновки про причинні зв'язки і відділити ефект програми від впливу чинників іншого походження, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією конкретної програми.

Використання кількісних методів соціології корелює з потребами загальнодержавної соціальної політики у напрямі її модернізації. Розглянутий перелік оцінювальних інструментів може бути допоміжним важелем у виробленні методичних засад для покращення загалом соціальної політики за такими основними її напрямками: політики доходів населення, що впливає на якість життя; удосконалення охоронно-оздоровчих заходів, молодіжного трудозабезпечення; реформування житлової політики; пошук новітніх коректив у механізмі соціального захисту населення, що стосується реформування пенсійної системи.

Перспективою подальших досліджень з означеної проблематики є детальніший, глибший аналіз і адаптація методів соціології до оцінювання ефективності соціальних програм як державного, так і регіонального рівня. При цьому розробка

процедур оцінювання ефективності конкретних соціальних програм із застосуванням визначеного методу чи їх комбінації буде доброю підмогою до удосконалення самих методичних оцінювальних підходів та пошуку нових показників і соціальних індикаторів для діагностики програм як на низовому, так і на більш агрегованому рівнях. Крім того, не слід забувати про сполучне використання кількісних і якісних методів, суміжних підходів соціології та економіки (класичні методи статистики, метод експертних оцінок, глибинні інтерв'ю – індивідуальні, фокус-групи, метод “оцінювання портфоліо” та ін.). Отже, триангуляція (вміла комбінація кількісних і якісних методів соціології та інших наук), а також тісна співпраця фахівців з різних галузей знань, дасть змогу отримати достатню, своєчасну, надійну і більш повну оцінку ефективності соціальних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балакірева О.М.* Система державної соціальної допомоги очима отримувачів. [електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=-5EC8EF045DBA3EDD86DDF01BC038741B?art_id=104486&cat_id=47161
2. *Бейкер Л. Джуди.* Оценка воздействия проектов на бедность: практическое руководство. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://go.worldbank.org/UEMISA7ZO0>
3. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері. / За ред. В.М. Гейця – К.: Наукова думка, 2008. – 383 с.
4. *Кузьмин А.* Мониторинг и оценка социальных программ. // *Общинная жизнь*, –2004. –№ 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kehila.ru/article/?49>
5. *Куртась С.* Міжнародні та національні асоціації оцінювання. // *Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць.* – 2011. – Вип. I.VIII. – Ч. I. – С. 48–54.
6. Мониторинг та оцінка програм і проектів. Практичний посібник. / О. Морозова, О. Варецька, Д. Джонс, П. Чікуква, Т. Салюк. – К.: Оранта, 2008. – 144 с.
7. “Про проведення моніторингу та оцінювання ефективності програм соціальної підтримки населення”: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2012 р. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554-2012-%D0%BF>
8. *Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.* Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 496 с.
9. *Садова У.Я.* Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – 405 с.
10. *Юрій М.Ф.* Соціологія. Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 288 с.
11. *Ringdal K.* Enhet og mangfold. 2. utgave. – Bergen: Fagbokforlaget, 2007. – 502 s.
12. *William M.K. Trochim.* Research Methods Knowledge base [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/intreval.php>

Стаття надійшла до редакції журналу 17.01.2013 р.

О.Т. Риндзак

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ СОЦИОЛОГИЧЕСКИМИ МЕТОДАМИ

В статье рассматриваются возможности использования количественных методов социологии для оценки эффективности социальных программ. Под оценкой эффективности социальных программ понимается систематический сбор точной и достоверной информации относительно: деятельности программы, достижения поставленных в ней задач, степени удовлетворения участников программы, а также ее результативности и роли в решении той или иной социальной проблемы. Основная задача оценки заключается в выявлении того, насколько реализация социальной программы

дает желаемые статистически значимые эффекты. В современной практике оценки программ распространенным и наиболее употребляемым среди количественных методов социологии является метод опроса, который делится на: анкетирование и стандартизированное интервьюирование, а также телефонный, прессовый, почтовый и телевизионный опрос.

Одной из самых сложных проблем при проведении оценки эффективности социальных программ является отделение эффекта воздействия определенной программы от влияния других факторов. Эту проблему можно решить с помощью использования экспериментального метода. Вот почему именно этому методу уделено в статье особое внимание. Сила эксперимента заключается во внутренней валидности — возможности делать выводы о причинных связях. То есть выявленные в результате исследования социальные изменения можно связать с действием программы, а не других факторов. Контролировать другие соответствующие факторы можно с помощью подбора по сходству (matching) и рандомизации (randomization). Процедура использования «чистого» экспериментального подхода рассмотрена на примере оценки региональной программы преодоления и предотвращения бедности.

В случае, когда невозможно сформировать контрольную группу, можно использовать квази-экспериментальный подход. Квази-эксперимент отличается от чистого эксперимента тем, что в нем не используется рандомизация — случайный отбор участников в экспериментальную и контрольную группы. При оценке социальной программы на основе квази-экспериментального подхода эффект программы может исследоваться только на основе одной (экспериментальной) группы, измерения в которой происходят после окончания программы. Или исследуют две группы (контрольную и экспериментальную), но тоже только после окончания программы или определенного ее этапа. Основное преимущество использования квази-экспериментального подхода при оценке эффективности социальных программ состоит в том, что он требует меньше времени и средств, чем чистый эксперимент. Кроме того, в статье кратко рассмотрены методы наблюдения и контент-анализа, которые в основном используются как дополнительные методы для проведения оценки социальных программ.

В заключение, в качестве итога данной статьи в таблице представлены основные преимущества и недостатки использования методов опроса, эксперимента, наблюдения и контент-анализа. Сделан вывод о том, что триангуляция (комбинация количественных и качественных методов социологии), а также использование методов других наук и сотрудничество специалистов различных профилей способны обеспечить надежную, полноценную, всестороннюю и полную оценку эффективности социальных программ.

Ключевые слова: оценка, эффективность, социальная программа, количественные методы социологии, метод эксперимента, метод опроса.

O.T. Ryndzak

EFFICIENCY EVALUATION OF SOCIAL PROGRAMS BASED ON SOCIOLOGICAL METHODS

The possibilities of the use of sociological quantitative methods for evaluation of the efficiency of social programs are covered in the paper. Evaluation of the efficiency of social programs is understood as systematic collection of precise and reliable information on: program activities, achievement of its goals, the degree of satisfaction of program participants, as well as its impact and role in the solution of a social problem. The main task of the evaluation is to identify statistically significant effects, caused by the implementation of social programs. The most popular method (among quantitative methods) for evaluation of social programs is survey, which is divided into: questionnaire and standardized interviews, the telephone, press, mail and television polls.

The separation of the effect produced by a social program from other factors is one of the most difficult problems in the process of evaluation. This problem can be solved through the use of the experimental method. That is why special attention is given to this method in the article. The strength of the experiment lies in the internal validity — the possibility to draw conclusions about causal connections. That is, social changes identified by the evaluation can be attributed to the action of the program, and not to other factors.

Control of other relevant factors can be done using matching and randomization. The procedure of using of the “pure” experimental approach is examined through the example of evaluation of the regional program of overcoming and preventing poverty.

When it is impossible to form a control group a quasi-experimental approach can be used. A quasi-experiment differs from a pure experiment in that it does not use randomization – random selection of participants in the experimental and control groups. When evaluating social programs based on a quasi-experimental approach, the effect of the program can be studied only on the basis of one (experimental) group, in which the measurements take place after completion of the program. Or the two groups (control and experimental) can be studied, but also only after the end of a social program. The main advantage of using the quasi-experimental approach in evaluation of the effectiveness of a social programs is that it requires less time and money than a pure experiment.

In addition, the article summarizes the methods of observation and content analysis, which are mainly used as additional methods for the evaluation of social programs.

Finally, the main advantages and disadvantages of using the methods of survey, experiment, observation and content analysis are presented in the table. Triangulation (a combination of quantitative and qualitative methods of sociology), as well as the use of methods of other sciences and cooperation of different specialists are concluded to provide reliable and complete evaluation of the effectiveness of social programs.

Key words: *evaluation, efficiency, social program, quantitative methods of sociology, experimental method, survey.*